

AGRICULTURA ÎN DOBROGEA LA ÎNCEPUTUL STĂPÎNIRII ROMANE

PARTEA A II-A*

IV. VIAȚA SATELOR DIN SCIȚIA MICĂ LA ÎNCEPUTUL STĂPÎNIRII ROMANE

Iată deci care era înfățișarea Dobrogei în preajma ocupării ei de romani. O salbă de vechi așezări, probabil întărite și în poziții cu grijă alese, pe malul Dunării, locuite de o populație în care elementul traco-get, de mai veche sau mai recentă așezare, era destul de puternic, și care ducea o viață legată și de plugărie dar și de marele drum al Dunării. Pe malul mării, câteva așezări în nord, legate adesea, pe cât ni se pare, de posibilitățile de agricultură (*Argamum de ex.*, e plasat într-un loc unde sărăturile și nisipurile fac loc unei pete de sol de stepă; v. Brătescu, *Fitogeografia*, fig. 43), ceva mai multe de la Histria în jos. Centrul Dobrogei acoperit mai ales către nord de păduri sau de pășuni de stepă, locuit de o populație rară și săracă de păstori, cu o organizație economică, și în nord, chiar socială, rudimentară. Agricultură abia putea face față necesităților imediate, și nu totdeauna, mai ales în așezările mari¹.

Cîtă vreme granița imperiului se sprijinise pe zidul natural al Balcanilor, Dobrogea nu a constituit o preocupare a romanilor. Abia dacă cetățile grecești intraseră în jocul politic al imperiului, și aceasta, cu siguranță, din nevoia de control asupra pieței pontice, pe care o simțea orice putere stăpînă pe strîmtori și coasta de sud, de ambele părți ale strîmtorilor. În clipa cînd legiunile au ajuns la Dunărea de jos, s-a ridicat, pentru politica militară romană, un șir întreg de probleme strategice și — de bună seamă — și economice, care în ultimă instanță, au dus la cucerirea și crearea celor două provincii dunărene — Moesia și Dacia².

* Pentru partea I-a. vezi SCIV, VII, nr. 3—4, 1956, p. 367—392.

¹ Sînt cunoscute decretale din Histria, în care e vorba de secetă, de import și de distribuții de cereale („Dacia”, III-IV, p. 400 și urm., nr. 3; *Histria*, I, 1954, p. 476, nr. 1; AEM, VI, p. 36, nr. 78; *Syll*³, 708; *Histria*, I, 1954, p. 498 și urm., nr. 4).

² Vezi pentru aceasta V. Părvan, *Începuturile* . . . , p. 17-23.

Cît privește Dobrogea, e lesne de înțeles, dată fiind unitatea ei geografică cu întreaga platformă prebalcanică, că orice stăpînire în vestul Moesiei ar fi fost precară fără stăpînirea asupra acesteia, fiindcă ar fi avut flancul descoperit. Totuși, între luarea în stăpînire a Dobrogei și organizarea ei definitivă în provincie au trecut aproape 100 de ani. Faptul își găsește o explicație în rezistența localnicilor. Trebuie totuși arătat că această explicație nu e suficientă, pentru că nu mai avem nici o știre despre rezistența locuitorilor Dobrogei de la anul 6 e. n. încoace, ci despre a altor popoare trace, din alte regiuni (de ex. *bessi* din Haemus). Chiar pe monumentul de la Adamklisi „barbarii” nu sînt localnici, ci vin cu carele de peste Dunăre³.

Nu trebuie apoi să uităm că, dacă s-a putut instaura și menține în Dobrogea stăpînirea odryșă, cu atît mai mult romanii, posedînd o tehnică militară și un potențial de război mult mai mare ar fi putut să o facă. Dacă totuși le-a mai trebuit încă 50 de ani de la desființarea puterii odryse, pînă să încadreze definitiv Dobrogea în provincie, explicația trebuie căutată tocmai în situația ei, descrisă mai sus. Într-adevăr, orice lungire a frontului avea drept compensație o nouă regiune de recrutări, și drept condiție un spate asigurat. Dar populația rară și cu o economie rudimentară, păstorească, a Dobrogei nu le oferea noilor cuceritori nici una nici alta⁴. Pe de altă parte, în vremea scursă între anii 6 și 100 e. n., s-a întîmplat tocmai procesul de populare și de organizare economică a provinciei.

Cum s-a întîmplat acest proces, care au fost etapele lui cronologice, ce fel de populație a fost cea venită aici și în ce forme de viață economică și socială s-a organizat, înșirîșit, care a fost rolul organelor statului roman în acest proces și temeiul lui juridic, într-un cuvînt cum și cînd a luat naștere viața satelor dobrogene așa cum o cunoaștem din vremea romană, urmează să constituie obiectul rîndurilor de mai jos. Celelalte probleme, cum ar fi felul și dimensiunile proprietății agrare în Dobrogea romană, relațiile de producție în agricultura Dobrogei romane, problemele de tehnică agricolă, de randament, aceea a felului culturilor, le vom lăsa la o parte, urmînd a fi tratate în alte capitole mai ample ale lucrării, din care aceasta constituie doar o parte.

De la început, trebuie arătat că, în vremea romană, în măsura în care documentele ne permit astfel de constatări, găsim în Dobrogea centrală o populație amestecată (*cives Romani, bessi, lai*), venită aci, nu aborigenă (*consistentes*), trăind în forme noi de viață socială (*magistri și questori, în vici*) și culturală (*Rosalia, Silvanus Sator*) de origine fie latină, fie din alte părți ale imperiului. Nici o tradiție locală nu se perpetuează, aproape nici o urmă a vechii populații. Pînă și toponimia e adesea latină (*Picusculus, Turgiculus*)⁵. Ce-i drept avem știri despre conservarea panteonului tracic și în această vreme, dar printre cei așezați aci erau și traci și geți, așa că lucrul se poate explica astfel. Ce s-a întîmplat atunci cu populația

³ Tocilescu, Bendorf, Niemann, *Monumentul de la Adamklissi*, Viena, 1895, fig. 57, 83, 84, 85. Luptătorii daci apar împreună cu familiile, în care; aspectul lor de migratori fiind evident.

⁴ V. SCIV, VII, 1956, p. 382, cap. III b.

⁵ V. SCIV, VII, 1956, p. 384, n. 1 și *Histria* IV, p. 24-61.

locală care, oricît de rară și de primitivă ar fi fost, a existat totuși? Ar fi o lipsă totală de logică și de înțelegere istorică să ne închipuim că ea a dispărut sau a fost gonită. Dimpotrivă, situația nu ne-o putem explica decît prin petrecerea unui adînc proces de transformări economice, sociale și etnice, în urma căruia au apărut pe solul dobrogean noi încheșări economico-sociale și noi sinteze etnice.

Să încercăm, deci, să strîngem mai îndeaproape știrile și să desfăcăm procesul în elementele lui.

Prima problemă — din necesități de metodă — este aceea a originii noii populații a Sciției mici. În privința aceasta documentele ne dau unele știri, deși nu destul de amănunțite.

Primele încercări de populare a pășunilor și pădurilor dobrogene se leagă de transplantările de daci de peste Dunăre, făcute de Aelius Catus și de Plautius Silvanus Aelianus⁶. De proporții masive, ele au avut în primul rînd scopul de a descongesciona teritoriile din imediata vecinătate a graniței, deci de a micșora presiunea asupra acesteia⁷; dar în același timp și pe acela de a popula cu plugari Sciția mică. Plautius Silvanus o și mărturisește de altfel, cînd arată scopul transplantării *ad praestandum tributum*. Și poate tocmai despre acești daci e vorba în inscripția de la Civitas Ausdecensium sau în aceea care pomeneste de „Χόρα Δάγης“⁸.

Tot cam în această vreme, în jurul anului 11, vor aduce romanii, în urma răscoalelor sîngeroase provocate de ei, pe bessii și, probabil, pe lai. La rîndul lor, îi vom întîlni în satele din secolul II, ca locuitori așezați (*consistentes*)⁹. Dar în afară de aceștia, vom întîlni în Dobrogea destui romani, parte din ei veterani. Asupra numărului lor se poate judeca după gentiliciile pe care ni le-au păstrat inscripțiile. Dăm mai jos un tabel statistic, care se bazează mai ales pe inscripțiile latine. Prin forța lucrurilor, el este incomplet și relativ. Mai întîi pentru că nu cuprinde absolut toate cazurile cunoscute; apoi pentru că înfățișează o situație globală din sec. I pînă în sec. III e. n., din lipsa unor determinări cronologice mai precise ale inscripțiilor. Am căutat, totuși, să micșorăm eroarea, întocmindu-l pe teritorii, în așa fel încît să avem de-a face cu cifre relativ mari. Sperăm să dăm, dacă nu o imagine fidelă, cel puțin o schiță sugestivă¹⁰. (E de remarcat că,

⁶ Strabo, VII, III, 10 și CIL, XIV, 3608.

⁷ Premmerstein, *Anfänge*, vol. 158.

⁸ SCIV, II, nr. 2, iulie-decembrie 1951, p. 137-159; de comparat cu Dagae din *Tabula Peutingeriana*, pl. VII.

⁹ V. mai sus, partea I, p. 391, nota 1.

¹⁰ Iată inscripțiile în baza cărora am alcătuit tabelul: CIL, III, 14214⁶, 14213², 6205, 14214⁸, 13736, 14214⁷, 12466, 12463, 7532, 7563, 7571, 7578, 7528, 7545, 763, 6161, 6185, 6201, 14443, 14214, 14214¹⁰, 7478, 14214²⁸, 12499, 7558, 13743, 13745, 7584, 7570, 7553, 7554, 6155, 13746, 7649, 14214¹⁴, 12473, 12478, 6194, 7477, 14214²⁷, 12495, 7564, 7560, 7500, 6186, 6200, 6208, 6209, 14444, 7474, 7482, 7484, 772, 13737, 14214²⁰, 12494, 7524, 14214³¹, 14214²⁸, 7584, 7566, 7547, 7546, 14453, 7501, 7513, 7494, 7493, 7598, 13738, 7520, 14445, 12475, 7585, 7567, 12498, 14214³², 7574, 12465, 14214², 12464, 14214¹⁰, 14214¹⁵, 12473, 6191, 12481, 7508, 7502, 6190, 6189, 6218, 12479, 12480, 7495, 6210, 12486, 14440, 12491, 12490, 12477, 770, 14213², 12408, 12482, 7504, 6213, 6170, 6166. — V. Părvan, *Histria*, IV, p. 136—139, nr. 45; p. 64—79, nr. 20; p. 132—136, nr. 44; p. 139—142, nr. 46; p. 146—147, nr. 48; p. 148—149, nr. 40; p. 84—89, nr. 24; p. 99, nr. 29. *Histria*, VII, p. 96—106, nr. 61; p. 67—71, nr. 50; p. 39—45, nr. 38; p. 94—96, nr. 60; p. 55—69, nr. 36; p. 62—67, nr. 49; p. 71—74, nr. 51;

cel puțin la Troesmis și la Durostorum, tabelul este irelevant în ceea ce privește concluziile de ordin cronologic, majoritatea fiind veterani de legiuni, deveniți cetățeni romani în orașele Asiei Mici și Siriei).

Teritoriul	Gentiliile							
	Iulius	Claudius	Flavius	Cocceius	Ulpus	Aelius	Antonius	Valerius
Histria	14	7	12	4	13	18	1	15
Tomi	8	8	12	4	5	6	4	21
Callatis	1	1	2	—	—	1	—	—
Tropaeum	18	1	2	—	3	8	3	5
Capidava	13	—	7	13	5	4	2	3
Troesmis	27	7	16	—	6	3	7	3
Noviodunum	3	6	3	1	—	4	3	—
Durostorum	3	3	—	—	—	3	1	3
Total	87	33	54	28	32	47	21	50

Dar în afară de aceștia trebuie să fi venit și destui civili, dacă e să judecăm după gentiliile vechi latinești sau provinciale întâlnite de asemenea în inscripții, cum ar fi Aemilius¹¹, Allidius¹², Anicius¹³, Anius¹⁴, Aufidius¹⁵, Avilenus¹⁶, Calventius¹⁷, Casius¹⁸, Catilius¹⁹, Celsius²⁰, Cor-

p. 74—78, nr. 52; p. 78—82, nr. 53. *Descoperiri nouă în Scythia Minor*, p. 518—526; p. 502—506 *Cetatea Ulmetum*, I, p. 530—531 nr. 1; p. 555—558, nr. 12; II², p. 40—43, nr. 17; II² p. 4—10, nr. 3; p. 12—14, nr. 6; p. 37—40, nr. 16; p. 46—50, nr. 22; III : p. 276. „Dacia”, II : p. 225—228, nr. 25; p. 218—221, nr. 21; p. 221—222, nr. 22; p. 223—225, nr. 24. AA, 1914 col. 442, nr. 10. D.M. Teodorescu, *Monumente inedite din Tomi*, p. 133—147, nr. 64 REL. XI (1933), p. 458. *Mélang s Marouzeau*, p. 323, nr. 10. Th. Sauciuc—Săveanu, „Dacia”, I, p. 148, nr. 10; „Dacia”, II, p. 125, nr. 6. Gr. Florescu, „Dacia”, III—IV : p. 504—505, nr. 5; p. 498, nr. 1; p. 510—511, nr. 9; p. 512, nr. 11, „Dacia” V—VI : p. 426—428, 424—426, 380, 381, 373—374. „Dacia”, VII—VIII, p. 347—349, nr. 2; 349—350, nr. 4; 346—347, nr. 1. « R I R », p. 10—17. R. Vulpe, SCIV, IV, 1953, 3—4, p. 560, 566. D. Tudor, *Inscripții latine în M.A. Iași*, p. 2—5, nr. 1, *Vicus Quintionis*, p. 2—4, nr. 1; p. 4—5, nr. 2; p. 5—6, nr. 3. *Inscripții latine inedite* (In mss.) : nr. 48, 57, 35, 66, 52, 33, 32, 73. I. I. R u s s u, *Inscripții latine din Durostorum*, p. 8—10, 5—6, „Dacia”, XI—XII, p. 269, nr. 2. AEM, XI, p. 69, nr. 142. *Histria*, p. 533, nr. 17; p. 548, nr. 23; p. 559, nr. 33.

¹¹ V. Pârvan, *Cetatea Ulmetum*, I, p. 543—545.

¹² CIL, III, 6156.

¹³ V. Pârvan, *Histria*, VII, p. 94—96.

¹⁴ CIL, III, 7560.

¹⁵ CIL, III, 13744.

¹⁶ CIL, III, 13744.

¹⁷ V. Pârvan, *Cetatea Ulmetum*, I, p. 558—560, nr. 13.

¹⁸ CIL, III, 14448.

¹⁹ CIL, III, 6156.

²⁰ V. Pârvan, *Descoperiri nouă*, p. 502—506.

nelius²¹, Fabricius²², Geminius²³, Hostius²⁴, Iunius²⁵, Laberius²⁶, Marrena²⁷, Martius sau Marcius²⁸, etc.

Acesta fiind tabloul originii noii populații a Scitiei mici, se cuvine acum să încercăm să stabilim și datele la care s-au așezat diferitele categorii de locuitori.

În ceea ce-i privește pe daci și pe bessii, avem știri destul de sigure. Astfel cele două serii de daci au venit respectiv în jurul anului 4 e. n. (consulatul lui Aelius Catus)²⁹ și 60—67 e. n. (guvernarea lui Plautius Silvanus)³⁰, iar bessii în anul 11 e. n.³¹. În privința veteranilor cetățeni romani, vom încerca să scoatem câteva precizii din studiul gentiliciilor acestora. Mai întâi câteva precizări. E probabil ca marea majoritate a gentiliciilor cuprinse în tabelul de mai sus să fie veterani ai trupelor auxiliare, încetățeniți la eliberare. Așa dar, numele ne indică data eliberării, deci și data așezării lor în locurile unde-i aflăm. În adevăr, pînă la anul 46, vreme în care Dobrogea aparținea regatului Odrys, partea de est a provinciei Moesia era păzită de trupe auxiliare, legiunile avînd garnizoana în vestul ei. După 46, deși legiunile cu coborît mai spre est, Dobrogea însăși a continuat să fie păzită de auxiliari, pînă în vremea lui Traian³². Așa dar, e foarte probabil ca și veteranii așezați aci să fi provenit din trupele auxiliare, cu corectivul că raționamentul nu e valabil pentru Troesmis și Durostorum, aci fiind în garnizoane legiuni despre ai căror veterani știm că-și căpătaseră cetățenia mult înainte, în orașele Asiei³³.

Din studiul tabelului de mai sus se vede clar că, încă din vremea împăraților Iulii, mulți veterani s-au așezat în toată Dobrogea. În vremea Flaviilor, sporul de coloniști veterani a fost de asemenea destul de mare. Coccei găsim mai ales la Capidava și Ulpia la Histria și la Tomi. Oricum, numărul gentiliciilor căpătate pînă la anul 100 este aproape de două ori mai mare decît al aceloră căpătate după anul 100, ceea ce este, la urma urmei, normal, dacă ținem seama că primele se eșalonează pe un răgaz de timp de două ori mai mare decît celelalte. Aceasta ne îndreptățește să susținem că, încă din primii ani ai erei noastre, colonizarea cu veterani din auxilia a început. Proporții nu va fi căpătat însă decît după anul 14 cînd, după mărturia lui Ovidiu, vremurile se mai liniștiseră și țara se bucura de oarecare pace³⁴. Despre realitățile acestea avem și o mărturie expresă în

²¹ V. Părvan, „Dacia”, II, p. 222—223, nr. 23; CIL, III, 14214¹¹; Gr. Florescu, „Dacia”, V—VI, p. 366—368, nr. 1.

²² Gr. Florescu, „Dacia”, XI—XII, p. 217—218, nr. 1.

²³ CIL, III, 12497.

²⁴ V. Părvan, *Histria*, IV, p. 64—79, nr. 20.

²⁵ CIL, III, 12476.

²⁶ CIL, III, 7564.

²⁷ CIL, III, 7518.

²⁸ V. Părvan, *Citatea Ulmutum*, II², p. 16—21, nr. 8; CIL, III, 7505.

²⁹ V. Părvan, *Getica*, p. 95.

³⁰ Ar. Stein, *Die L. g. ten der Provinz Moesien*. Lista legaților.

³¹ Em. Condurachi, *Deportarea triburilor bessilor*.

³² Abia atunci sînt aduse legiunile în Dobrogea.

³³ De ex. CIL, III, 7502, 7501, 7500, 6186, 14214¹⁰.

³⁴ Ovidiu, *Ex Ponto*, I, VIII, 11; cf. R. Vulpe, *La Dobroudja*, p. 110.

inscripția lui *T. Flavius Capito, decurio alae I. Pannoniorum*, din Tomi³⁵.

Cît despre data la care au venit civilii romani, despre care vorbeam ceva mai sus, știrile nu ne spun nimic, dar în sec. II, îi întîlnim așezați la rînd cu ceilalți, uneori chiar oameni de vază în satele lor³⁶.

Nu putem închide discuția problemei fără a menționa aspectul special pe care i-l dă așezarea veteranilor din legiuni de la 91 încolo. Căci, dacă așezarea veteranilor din auxilia nu însemna decît o transformare superficială a fondului local și nu reușea decît să dea o anumită „disciplină”, care să facă populația locală să se încadreze cu mai puține rezistențe în ordinea de stat, așezarea veteranilor din legiuni, pînă la reforma lui Hadrian, și chiar și vreo 20 de ani după ea — atîta vreme cît au mai existat în legiuni soldați recrutați după vechiul sistem, a însemnat și o transformare în fondul etnic. Cît de însemnată a fost această transformare, și în general problema sintezelor etnice în Dobrogea, nu se poate spune decît în urma unor studii mai ample și unor analize cît mai riguroase, între altele a limbii latine din inscripțiile de aci.

Ne-a mai rămas să determinăm ultima trăsătură a procesului de care ne ocupăm, și anume: în ce măsură procesul a fost organizat de autoritatea de stat și cum anume, și de asemenea, în ce măsură și cum s-a desfășurat acest proces ca proces natural, izvorît din concursul condițiilor locale de viață cu cele născute din cucerirea romană.

Am văzut mai sus că autoritatea romană a transplatat populații întregi de transdanubieni, pe care îi mută însă cu gospodăriile și cu șefii lor cu tot³⁷, fără deci a se amesteca în formele lor de viață ci, probabil, atribuindu-le numai un teritoriu. Despre veterani nu știm să fi fost așezați pe cale oficială, improprietăriți, *deducti in coloniam*. Dimpotrivă faptul că-i găsim la un loc cu peregrinii e o indicație că atît ei cît și peregrinii respectivi (bessi) nu fuseseră organizați de autorități ci lăsați la buna lor voie³⁸. Mai mult, faptul că, după gentilicii, mulți dintre veterani se vor fi așezat încă înainte de anul 46, cînd Dobrogea era domeniul odrysilor, ne arată că nu poate fi vorba de o așezare și de o improprietărire oficială. Aceleași indicații ne permit însă să presupunem că și bessii s-au așezat aci organizîndu-se din nou, potrivit împrejurărilor, și nu că ar fi venit cu vechea lor organizație de acasă, căci atunci i-am găsi izolați, în așezări compacte și în regiuni compacte, din pricina caracterului exclusivist al organizațiilor sociale primitive³⁹. Dar și faptul că găsim atîția țărani, deci oameni modești, locuitori așezați în sate, ne arată că așezarea presupunea oarecare înlesniri și că nu era îngrădită de nici un fel de piedici juridice sau economice.

Așadar, despre acțiunea autorităților romane se poate spune că a favorizat popularea Sciției mici, fără să o fi forțat sau să fi intervenit în desfășurarea procesului.

³⁵ CIL, III, 14453.

³⁶ V. mai sus, notele 11–12.

³⁷ CIL, XIV, 3608.

³⁸ V. mai sus nota 5.

³⁹ Stahl, *Satul devălmaș*, p. 35.

Astfel fiind lucrurile, se cuvine să încercăm a distinge specificul procesului natural, izvorît din condițiile existente, pe care popularea și organizarea Sciției mici îl capătă.

Am văzut mai sus ce rol juca pădurea⁴⁰ și păstoritul⁴¹ în viața populației Dobrogei, chiar în epoca romană. Am văzut deasemenea că, în acord cu datele pomenite mai sus, populația Moesiei cunoștea forme de agricultură legate de pădure⁴². Atare realități presupun neapărat forme de proprietate adecvate. Ne gândim adică la forme de proprietate legate sau derivate din regimul devălmășiei. Nu încercăm să le precizăm prea mult, totuși dacă ținem seama de rolul păstoriei și pădurii, negreșit că stăpînirea privată se va fi aflat în forme de organizare teritorială destul de primitive. În schimb, faptul că unii săteni trăiseră în imperiu, că erau destul de apropiați de cetățile grecești, deci nu au rămas în afara circuitului de economie bănească, și că s-au orientat în oarecare măsură chiar de la început către producția de mărfuri, în sfîrșit că, de la un timp încolo, însăși acțiunea guvernamentală se va fi făcut simțită în Dobrogea, toate aceste realități ne îndreptătesc să credem că proprietatea privată va fi cunoscut, în sînul satelor devălmășe, altă poziție decît de obicei, mai temeinică juridic, mai ferită de imixtiunea obștei⁴³. E cunoscut faptul că orice sistem devălmășe, mai întîi, un sistem de drepturi care se limitează reciproc⁴⁴. Apoi, că orice sistem devălmășe presupune și un sistem de posesiuni private, dar că acestea nu încremenesc, respectiv drepturile nu se cristalizează teritorial, decît în anumite condiții de dezvoltare economică și socială și de relativă saturație demografică⁴⁵. Această treaptă de dezvoltare economică — respectiv satul de tip agrar nu pare să fi fost atinsă în Moesia nici chiar în secolul II; de asemenea relativă saturație demografică e discutabilă, ținînd seama că stăpînirea romană, atrăgînd Dobrogea în circuitul economiei sclavagiste, a însemnat pentru ea și o dezvoltare tehnică⁴⁶. Dar atragerea acestor sate, chiar dacă nu mature intern, în sfera economiei sclavagiste, a însemnat o schimbare a raporturilor economice și, prin felul acestei schimbări, și o schimbare în statutul juridic al proprietății private, în cadrul sistemului devălmășe, în sensul arătat mai sus. Altfel, nu se poate explica existența formelor de proprietate mijlocie sclavagistă, cunoscută și sub numele de proprietate municipală — despre a cărei existență avem știri⁴⁷, împreună cu proprietatea mică sătească, cu întinderi de păduri și cu agricultura legată de pădure⁴⁸.

⁴⁰ *Ibidem*, cap. *Locurile și oamenii*.

⁴¹ *Ibidem*, cap. *Viața țăranilor din Sciția mică înainte d: romani*.

⁴² V. SCIV VII 1956 p. 384, nr. 4.

⁴³ Fr. Engels, *Fränkische Zeit*, p. 89; *Die Mark*, p. 163. Stahl, *Satul devălmășe*, p. 38, 39; Nerej, p. 303.

⁴⁴ H. Stahl, *Satul devălmășe*, p. 157—161.

⁴⁵ *Ibidem*, p. 162, 157; Fr. Engels, *Die Mark*, p. 159; *Fränkische Zeit*, p. 89, precum și locurile citate mai sus în nota 43.

⁴⁶ Pe monumentul lui Iulius Quadratus apare plugul de tip roman, superior celui grecesc din punct de vedere tehnic.

⁴⁷ *Cetatea Ulmetum*, I, p. 530—531, nr. 2. CIL, III, 13737, 12489, 770.

⁴⁸ V. mai sus nota 42.

Dar atare organizare a proprietății presupune și forme de viață socială și am zice „politică” corespunzătoare. În vici, cu cei doi magistrați ai lor și cu quaestorul, care pun altare pentru întregul vicus, enumerând sau nu categoriile de populație, ea presupune forme de viață obștești, care ne apar într-un aspect roman și din pricină că parte din locuitori erau romani sau trăiseră pe teritoriul imperiului și se obișnuiseră cu formele de organizare de acolo, dar și pentru că statul roman a încadrat formele de viață găsite în forme constituționale corespunzătoare de tip roman, căci negreșit între formele obștești de organizare socială proprii popoarelor de țărani și formele de organizare ale vieții publice, pe care romanii le cuprindeau sub noțiunea de „respublica”, există o legătură⁴⁹.

Faptul că atare forme de proprietate și viață socială au existat ca forme inițiale de viață a satelor la începutul epocii romane în Dobrogea, ne permite să presupunem și împrejurarea că Dobrogea a fost la început sub stăpânire odryșă; iar noi am discutat mai sus formele de organizare ale teritoriului sub stăpânirea odryșă. Ce-i drept, acele forme trebuie să se fi bazat pe o tradiție mai veche. Dar într-o lume în care relațiile de acest fel erau cele predominante, organisme sociale noi, de aceeași natură cu cele existente — vreau să spun satele noi — trebuiau să adopte forme de viață similare. Altfel nu ar fi putut supraviețui, chiar lăsând la o parte faptul constatat că orice comunitate de țărani, în condiții de viață naturale, se organizează după acest tip⁵⁰.

Anumite știri ne permit să încercăm și reconstituirea felului în care s-au așezat și a etapelor de constituire ale acestor sate.

Dacă privim harta Dobrogei în vremea romană⁵¹, vom vedea că toate satele a căror localizare e precisă, sînt așezate în marginea unuia dintre drumurile romane. Aceasta ne permite să presupunem că, în perioada anterioară, respectiv aceea de care ne ocupăm noi, ele se aflau deja pe traseul pe care urmau să treacă aceste drumuri. Dacă mai ținem seama că mai toate satele de acest fel sînt sate noi, locuite de *consistentes* (nu vorbim aci de malul Dunării, care va fi discutat aparte), credem că e clar pentru oricine că așezarea acestor sate s-a făcut în legătură cu posibilitățile de comunicație, fie că s-au așezat în marginea unor drumuri deja existente, fie că s-au așezat pe traseul unor eventuale drumuri care au luat naștere ulterior, tocmai ca o consecință a acestei așezări. Credem însă a putea susține că aceste sate noi au căutat și nu au ocolit posibilitățile de comunicație (cum de exemplu am presupus că vor fi făcut așezările mai vechi, aborigene, din N Dobrogei)⁵².

⁴⁹ Problema implică discutarea chiar a noțiunii de proprietate quiritară, denaturată de gîndirea juridică burgheză. Dar nu e locul aci să o facem.

⁵⁰ „Zwei naturwüchsige entstandene Tatsachen beherrschen die Urgeschichte aller oder doch fast aller Völker: Gliederung des Volkes nach Verwandtschaft und Gemeineigentum am Boden”: Fr. Engels, *Die Mark*, 156. „L'estime que les paysans portent à leur système est d'autant plus justifiée à leurs yeux que leur structure sociale leur paraît la seule qui soit admissible”: Stahl, *Nerej*, p. 8.

⁵¹ R. Vulpe, *La Dobroudia*, pl. XLVII.

⁵² *Ibidem*; vezi și cap. *Viața țăranilor din Scifia Mică înainte de romani*.

Pe de altă parte, numele acestor sate ne dau știri asupra etapelor de întemeiere. Unele dintre ele își trag numele de la locurile unde s-au așezat (*Ulmelum*), altele spun singure că sînt așezări noi (*Vicus Novus*), dar cele mai multe își formează numele din alipirea cuvîntului de *vicus* de genitivul unui nume de persoană (*Vicus Quintionis*, *Vicus Secundini*, *Vicus Narcissiani*) sau de genitivul unei așezări premergătoare *vicus*-ului (*Vicus Turris Muca* ...). Să fie acest genitiv un genitiv posesiv, cu alte cuvinte să indice pe marele proprietar, stăpîn al satului? Două lucruri ne împiedică s-o credem: faptul că atare mari proprietari nu ne sînt atestați în Dobrogea (două cazuri doar, și atunci în unul *vicus*-ul apare în opoziție cu marea proprietate) și faptul că printre locuitorii satelor găsim veterani, *cives Romani*, precum și demnitari ai orașelor de coastă⁵³. Toate acestea ne indică o proprietate liberă mică și mijlocie. Ceea ce ne face să afirmăm că genitivul în discuție este un soi de genitiv al originii. Acest fapt o dată stabilit, coroborat cu cele discutate cînd a fost vorba de etapele populării Sciției mici, permite să trasăm următorul tablou al formării satelor în Dobrogea romană. O dată cu apariția unor vremuri mai liniștite, în Dobrogea s-au cristalizat mici închegări de viață rurală, plecînd de la nucleul modest al cîte unei așezări particulare — un *praedium*, uneori întărit⁵⁴, pe care vreun „așezat”, mai curajos, mai aventuros, sau mai lacom, îl munea pentru cîștigul propriu. În aceste închegări s-au așezat, amestecat, grupuri diferite, din diferitele populații venite sau aduse aci. Lipsa unei administrații centrale (dar nu și a unei puteri de stat), formele locale de organizare, în sfîrșit condițiile naturale, primitive, în care trebuiau să viețuiască, și abundența pămîntului, i-au făcut să se organizeze în forme de viață obștești, bazate pe forme de proprietate legate de, sau derivate din sistemul devălmășiei. În măsura în care populația a crescut, așezările s-au îndesit și s-au mărit. S-a petrecut un fenomen de împărțire și organizare teritorială între sate — legat și de intrarea acestora în sfera economiei sclavagiste, adică în relații de schimb, bazate pe monedă, și pe producție de mărfuri — și de diferențiere socială în interiorul lor. Ca urmare, temeiul juridic al proprietății private a sporit și s-a întărit. În aceeași măsură, un proces de omogeneizare etnică — de asimilare reciprocă — s-a produs în sinul satelor, în care grupe diferite, ca origine, au dus o viață comună, în forme unitare⁵⁵. Și astfel s-au copt condițiile pentru încadrarea Dobrogei în provincie.

Ajunși aci, e momentul de a discuta și soarta populației aborigene, în cadrul acestui proces. La locul potrivit, am văzut că această populație rudimentar organizată, trăia în așezări rare și retrase. O dată cu începutul procesului descris mai sus, ea a fost încetul cu încetul atrasă în noile așezări de la marginea drumului, și totodată în noul circuit economic, părăsindu-și

⁵³ Vezi mai sus notele 5 și 33.

⁵⁴ *Vicus Turris Muca* de lângă Constanța; CIL, III, 7533. Λαϊκὸς πύργος SCIV, II, 1950, nr. 2, p. 137—159. Cf. cu turnurile din peninsula Heraclea, Blavatski, *op. cit.*, p. 120—126.

⁵⁵ Toate lucrurile de mai sus nu se pot înțelege decît prin comparația cu realitățile de azi, din viața satului, așa cum au fost ele constatate de etnografi. Ca bibliografie, lucrările deja citate mai sus, ale lui Fr. Engels și ale lui H.H. Stahl.

vechile așezări și, într-o anumită măsură, vechile ocupații⁵⁶. Faptul că așezările noi erau tot așezări de țărani, organizate în forme de același tip tradițional și propriu țăranilor, a ușurat procesul pe plan economic și social. Faptul că în aceste așezări se aflau, în calitate de noi veniți, și foarte mulți traci, a ușurat procesul pe plan etnic, dar i-a și șters urmele. Așa încît, aborigenii, intrînd în procesul acesta de reînchegare socială și de reciprocă asimilare etnică, e imposibil, credem, să mai distingem elementele proprii lor, sau proprii noilor veniți, cu care erau însă înrudiți.

Iată de ce, dacă nu putem să recunoaștem pe autohtoni printre locuitorii Dobrogei romane, cunoscuți nouă prin inscripții, pe mulți trebuie să-i presupunem. Dar pentru ca schița de mai sus să fie cît de cît completă, e necesar să surprindem limitele spațiale ale procesului descris și, pe cît posibil, aspectele lui particulare, de la loc la loc. Așa cum l-am descris, procesul trebuie să se fi petrecut pe tot întinsul părții centrale a nordului Dobrogei, de la valea Carasu în sus. Acisînt și satele cu nume derivat din nume de persoană la genitiv, aci și populațiile de *consistentes*⁵⁷, agricultori ca și păstori, cu forme de viață obștească și legate de pădure. Pe malul Dunării trebuie să bănuim un aspect particular. Aci, în apropierea garnizoanelor, procesul de romanizare trebuie să fi fost mai limitat. De asemenea, pe alocuri cel puțin, putem presupune un aport getic mai viguros, ca de pildă la Capidava, unde unele nume, ca și existența celui Jupiter Optimus Maximus Tonans, ne permit să-l presupunem⁵⁸.

În cetățile de pe malul mării, din nordul Dobrogei, întîlnim în vremea romană mulți romani de limbă, iar despre mulți știm că aveau pămînt în teritoriu și onoruri în cetate, ceea ce ne permite să-i considerăm drept proprietari mijlocii, de tipul proprietății municipale⁵⁹. În schimb greci nu găsim în teritoriu.

În sud însă, situația se schimbă. Despre Callatis putem afirma că, împreună cu teritoriul ei, și-a continuat existența tradițională; lipsa romanilor⁶⁰, hotărnicia minuțioasă, pe care am discutat-o mai sus⁶¹, în sfîrșit importanța pe care continuă s-o aibă, ne îndreptătesc să facem această afirmație. După cum tot forme de viață vechi, tradiționale, întîlnim și la Civitas Ausdecensium. Tot în astfel de forme trebuie să fi trăit și dacii vecini cu ea, mai ales dacă considerăm valabilă identificarea lor cu cei strămutați de Plautius Silvanus Aelianus⁶². Paralel cu aceste forme, în S-V,

⁵⁶ În vremurile liniștite, „le village descend vers la „lunca” attiré par les routes; Stahl, *Nercj*, p. 80.

⁵⁷ V. partea I, p. 383, nota 1. Vicus Quintionis, V. Secundini, V. Clementiani, V. Celeris, V. Scenopesis (?), V. Narcissiani, v. Verrobriitiani, V. Turris Muca..., poate și Vicus Hi...; vezi R. Vulpe, *La Dobroudja*, harta, pl. XLVII.

⁵⁸ Poate în legătură cu Jupiter Zbelsurdos; se întîlnește în inscripțiile: Gr. Florescu, „Dacia”, III—IV, p. 498 nr. 1; p. 500, nr. 2; p. 502, nr. 4.

⁵⁹ V. mai sus, notele 11—28.

⁶⁰ Dc ex. tabelul 1.

⁶¹ V. cap. *Viața țăranilor din Sciția Minor înainte de romani*, discuția teritoriului callatian.

⁶² Cf. Alföldi, în « J. RS », XXIX, 1939, p. 31. În inscripția lui Plautius Silvanus Aelianus se spune că au fost strămutați, cu șefii lor cu tot.

la Tropaeum și la Durostorum⁶³, vor apare însă și forme de sinteză, asemănătoare celor din nord.

Dacă acesta a fost procesul real, istoric, al lucrurilor, mai rămîne însă să lămurim temeiul lui juridic, fără de pătrunderea căruia nu putem înțelege încadrarea realităților amintite în mecanismul statului roman. Am văzut că procesul nostru trebuie să fi început însă din vremea cînd centrul Dobrogei era sub stăpînire odryșă⁶⁴. Într-un stat de constituția celui odrys, în care scheletul îl dau organizațiile locale, tradiționale, condițiile ocupării pămînturilor de către formații sociale noi le reglementează nu puterea centrală, ci organizațiile teritoriale pe teritoriul cărora se întîmplă procesul. Așadar, în măsura în care partea de nord a centrului Dobrogei era rar locuită și sumar organizată, trăind într-un regim de devălmășie absolută, lipsită de hotare intersatești, și cu belșug de pămînt, cum am căutat să dovedim mai sus, ocuparea teritoriilor de către noi formații nu va fi întîmpinat nici o piedică⁶⁵. O dată cu desființarea stăpînirii odryse, tot acest teritoriu a devenit sol provincial, încadrîndu-se într-una din categoriile de *ager publicus*. Ni se pare că e așa, căci nu avem nici o știre de „*assignatio*” de pămînturi. De altfel și formele de viață rurală ne indică a nu avea de-a face cu forme de împroprietărire în condiții de proprietate quiritară, această împroprietărire fiind legată de anumite forme de organizație teritorială, absente în Dobrogea⁶⁶.

Cea mai probabilă explicație este că solul dobrogean a devenit *ager privatus vectigalisque*, ocupat de proprietate satească și municipală. Lipsa marilor domenii, care să fi fost proprietate a fîscului, ne arată că nu a existat aci sol arendat. Cît despre categoria de *ager stipendiarius*, ea poate să fi existat numai în legătură cu *civitates*. Dar avem știri numai despre existența unor atare formații, nu și despre condiția lor juridică. Să încercăm în cele de mai jos să o determinăm. Prima despre care voim să vorbim este *Civitas Ausdecensium*, probabil formație veche a tracilor autohtoni; ea ne este cunoscută dintr-o piatră de hotar, pusă în urma hotărîrii guvernatorului provinciei⁶⁷. Faptul că ține de jurisdicția guvernatorului ne arată că face parte din provincie, că nu este *extera*, deci este *stipendiaria*⁶⁸. Teritoriul ei trebuie să fi fost deci *ager stipendiarius*.

Alte *civitates* sînt polisurile grecești, de pe țărmul Pontului. Să le luăm pe rînd. De la Histria avem de asemenea un document deosebit de important. Este hotărnicia lui Laberius Maximus. Din ea aflăm că teritoriul Histriei a fost hotărnicit printr-o hotărîre a guvernatorului Laberius Maxi-

⁶³ Se întîlnesc aci *consistentes* și *cives Romani* și ambele localități devin municipii. De ex. CIL, III, 7474.

⁶⁴ V. mai sus discuția perioadelor populării Dobrogei și tabelul 1.

⁶⁵ V. pentru pătrunderea străinilor H.H. Stahl, *Nerej*, p. 316—317. Dar circumstanțele în exemplul ales sînt mult mai defavorabile.

⁶⁶ Cum orice măsură de împroprietărire trebuia să se facă pe bază de criterii militare, ea era o operație organizată și se făcea în forme precise. Operația agrimensurală s-a păstrat în Gromatici și e reconstituită de Marquardt, *Manuel*, vol. VIII, p. 169—174. Pentru părerea contrară, Zlatkovskaia, *op. cit.*, p. 68.

⁶⁷ CIL, III, 14437².

⁶⁸ V. pentru aceasta Marquardt, *op. cit.*, VIII, p. 100—114 și mai ales p. 108—114; cf. CIL, III, 718.

mus, în anul 100⁶⁹. Apoi că de la întemeierea provinciei Moesia și pînă în anul 100 s-a bucurat, prin efectul unor hotărîri speciale ale unora dintre guvernatori, de *privilegiul* de a nu plăti portoriul Illyricului, pentru peștele și lemnul de făclii aduse din deltă, unde era domeniul portoriului — iar nu de *imunitatea* de a încasa ea aceste drepturi de pe teritoriul ei, inclusiv gura Peuce⁷⁰. De asemenea că un guvernator le-a dat învoire să trimită o ambasadă de mulțumire altui guvernator⁷¹. În sfîrșit, știm de la Plautius Silvanus Aelianus că era în puterea lui să diminueze sau să sporească bunăstarea orașului⁷² și că Histria putea să-și utilizeze nestingherită teritoriul propriu, fără supărări din partea agenților fiscului⁷³. Iar o dată cu hotărnicia, Laberius Maximus i-a fixat și statutul fiscal⁷⁴.

O atare situație este aceea a unei *civitas stipendiaria*. În adevăr, în ciuda autoadministrării și a dreptului de a bate monedă — lucruri de care *civitates stipendiariae* se bucurau adesea — guvernatorul are, față de Histria, atît putere constituțională (îi dă privilegii, are putere de a-i hotări statutul), cît și de control curent al gestiunii (în legătură cu soliile) ; în sfîrșit cetatea nu se bucură de extrateritorialitate, ci face parte din provincie. Aluzia la grația Augustilor⁷⁵ nu se referă desigur la un text imperial pe care, dacă histrienii l-ar fi deținut, l-ar fi citat cu siguranță, ci la baza juridică a puterii guvernatorului, în virtutea căreia *el poate lua hotărîrile* ce privesc soarta orașului. O altă știre coroborează cele de mai sus, și anume aceea despre existența unui *Praefectus orae maritimae* ; dacă Histria nu ar fi fost stipendiară, el nu numai că nu și-ar fi avut rostul, căci are jurisdicția asupra circumscripției sale⁷⁶, — dar nici nu ar fi putut să stea acolo, pentru că orașele ar fi fost *exterrae* provinciei, iar el era funcționar al provinciei⁷⁷. Mai mult, faptul că sediul acestui *praeses laevi Ponti* este la Tomi, ne arată că și aceasta avea aceeași situație de *civitas stipendiaria*.

Așa stînd lucrurile, se ridică acum problema teritoriului ; era el proprietatea cetății, tînînd de aceasta și ca atare *ager stipendiarius* ? sau dacă nu, care îi era statutul ? Am văzut mai sus⁷⁸ că baza juridică a formării teritoriului Histriei o constituiseră drepturile ei de uzufruct asupra bunurilor comune, iar nu ocuparea definitivă și organizată a teritoriului, din care probabil numai o mică parte era ocupată de histrieni și afectată aprovizionării orașului. Ca atare și hotărnicia luase caracterul, cu totul relativ, al unei delimitări geografice, iar nu al unei operații agrimensurale. Pare a fi vorba de limitarea teritorială a unei zone de interese și drepturi

⁶⁹ Histria, IV, p. 24—61.

⁷⁰ Părvan e de părere că avea *immunitas*, adică dreptul de a încasa impozite și vămii din teritoriu și de a le utiliza în folosul propriu, dar nicăieri în text nu e specificat acest lucru.

⁷¹ Către Flavius Sabinus, r. 43.

⁷² R. 45, sînt drepturi tradiționale ale histrienilor „ἐκ γρόνου”.

⁷³ R. 26.

⁷⁴ R. 63—72.

⁷⁵ R. 43.

⁷⁶ Zlatkovskaia, *op. cit.*, p. 56 ; Premierstrein, *Anfang*, col. 175—176.

⁷⁷ Marquart, *op. cit.*, p. 102—103, p. 107—108.

⁷⁸ Cap. *Viața țaranilor din Sciția Mică înainte de romani*.

virtuale, nu a unor proprietăți reale. Deci, în măsura în care aceste drepturi luau o expresie concretă, adică în măsura în care teritoriul devenea proprietate a unor cetățeni histrieni, sau bunurile de pe el erau utilizate de aceștia, teritoriul acesta era *ager stipendiarius*. Folosirea lui de către histrieni se făcea astfel în urma plătirii stipendiului de către întreaga cetate, și a îndeplinirii condițiilor legate de el, dar fără a mai fi suspus celorlalte obligațiuni comune provinciei⁷⁹. Dar acest teritoriu era locuit și de oameni de altă condiție juridică, fie ei cetățeni romani, fie ei peregrini, de altă origine. Ca atare, aceștia nu puteau fi incluși în aceeași condiție, teritoriul ocupat de ei nu putea fi utilizat în virtutea plătirii stipendiului de către cetatea ai cărei cetățeni nu erau. Dar nici supuși acesteia nu ni-i putem închipui pe cetățenii romani. Prin urmare trebuie să considerăm teritoriul ocupat de ei drept *ager privatus vectigalisque*.

Depindea acest teritoriu, administrativ, de cetate? Repetăm, depindea în măsura în care era efectiv ocupat de histrieni. Restul teritoriului, ocupat de altfel de populație, nu depindea de cetate, pentru că *civitates stipendiariae* nu puteau avea jurisdicție asupra cetățenilor romani. Diferența o fac de altfel și inscripțiile, distingând între *civitas Histriae* și *regio Histriae*⁸⁰. Aceasta trebuie să fi depins de *praeses laevi Ponti*, al cărui rost ne apare astfel mai clar, căci, negreșit, jurisdicția lui s-ar fi interpus inutil între organele cetăților și guvernator, pe cînd așa își găsește justificarea în administrarea teritoriului nestipendiar, organizat pe vici⁸¹.

Cam la fel trebuie să fi stat lucrurile cel puțin cu partea de nord a teritoriului tomitan, aceea de sud părînd a fi fost mai intens ocupată de oameni depinzînd de cetate. Lucrurile, totuși, se mai pot discuta.

Cît despre Callatis, știrile sînt mai sărace. Știm că, înainte de guvernarea lui C. Antonius Hibrida, ea a avut un *foedus* cu poporul roman⁸². Nu știm însă dacă acest *foedus* s-a menținut. În orice caz, formele de viață tradițională au continuat să existe și mai tîrziu, teritoriul fiind efectiv ocupat și organizat, dacă este să ne luăm după mărturia hotărniciei de aci⁸³.

În ceea ce privește rădăcinile acestor statute ale orașelor grecești, ele trebuie căutate deopotrivă și în atitudinea orașelor față de încercările romanilor de a le supune, dar și în situația lor anterioară, în relațiile lor cu stăpînitorii locali dinaintea romanilor. Dar problema depășește cadrul nostru; credem totuși că posedăm destule elemente pentru a afirma că, deși statutul juridic al teritoriului Dobrogei a variat în cursul primului secol al erei noastre, el nu a constituit, în nici un fel, o piedică în calea procesului de populare și de închegare a unei vieți țărănești noi aci, în felul descris și pe aria delimitată de noi ceva mai sus.

⁷⁹ Marquardt *op. cit.*, p. 100 – 114.

⁸⁰ CIL, III; 12489, D. Tudor, *Vicus Quintionis*, p. 5– 6, nr. 3; V. Părvan, „Dacia”, II, p. 241– 244, nr. 41.

⁸¹ E de amintit că prefectul apare și în hotărnicie drept agent executor și drept cunoscător competent al situației.

⁸² CRAI, 1933, p. 278 și urm. cf. Th. Sauciuc-Săveanu, „Dacia”, III– IV, p. 456 și urm.

⁸³ Cap. *Viața țăranilor din Sciția Mică înainte de romani*.

V. ÎNCHEIERI:

În cadrul expansiunii lui, imperiul roman a trebuit să-și asigure, din necesități de ordin strategic, stăpînirea Sciției mici. Pentru aceasta, avea nevoie aci de un fond de populație pentru recrutări și de un spate de front trainic. La venirea lor, romanii au găsit însă în nordul Dobrogei o populație rară și săracă, trăind în forme primitive de viață, iar în sudul regiunii cîteva unități teritoriale constituite. Conservîndu-le pe acestea, ei au creat condiții pentru popularea țării și pentru apariția vieții rurale.

Această viață s-a încheat însă printr-un proces de sinteză, de asimilare reciprocă, în afara intervenției oficiale — deși favorizată de aceasta — în forme proprii și tradiționale vieții țărănești, avînd drept nucleu satul. Ea a constituit temelia vieții economice și sociale de mai tîrziu a Dobrogei romane, cu structura și conflictele ei proprii. Și în ea trebuie căutată, credem noi, cheia dezvoltării istorice ulterioare a Dobrogei și, în parte, a etnogenezei poporului român. De asemenea, dacă se poate vorbi de civilizație și de cultură cu aspect roman în Dobrogea, ea trebuie înțeleasă tocmai drept civilizația și cultura acestui popor de țărani, latin — probabil — ca limbă, dar mult mai complex ca fire și mai adînc istoricește legat de țara în care locuia.

Am încercat în cele de mai sus să surprindem tocmai procesul de formare a acestei populații de țărani, în strînsă legătură cu formele ei de viață — în primul rînd economică. Nu sperăm să fi dat un tablou plin și încheat. Am fi mulțumiți dacă am izbutit să fi indicat însă toate problemele ce se pun în stadiul de astăzi al științei, cu felul în care se pun, în angrenarea lor și cu măsura în care ele pot fi rezolvate, pe baza documentelor existente.

R. FLORESCU

ЗЕМЛЕДЕЛИЕ В ДОБРУДЖЕ В НАЧАЛЕ РИМСКОГО ВЛАДЫЧЕСТВА

ЧАСТЬ II

(КРАТКОЕ СОДЕРЖАНИЕ)

В процессе экспансии римская империя из стратегических соображений должна была обеспечить себе владение Малой Скифией. Она нуждалась в народе для рекрутских наборов и в прочном тыле. Римляне нашли, однако, на севере Добруджи редкое и бедное население примитивного образа жизни, а на юге — несколько организованных территориальных единиц. Сохранив их, они создали условия, необходимые для заселения страны и возникновения сельской жизни.

Однако последняя сложилась в процессе синтеза, взаимной ассимиляции, помимо официального вмешательства — хотя оно и способ-

ствовало этому — и облеклась в собственные формы традиционной крестьянской жизни. Ядром ее было село. Эта жизнь стала основой позднейшей экономической и социальной жизни в римской Добрудже с присущими ей культурой и конфликтами. Автор считает, что в ней надо искать ключ к дальнейшему историческому развитию Добруджи, а частично и к этногенезу румынского народа. Кроме того, если можно говорить о культуре и цивилизации римского образца в Добрудже, то их следует понимать именно как цивилизацию и культуру крестьянского народа — латинского по языку, но гораздо более сложного по своему душевному складу и более глубоко связанного историческими нитями со страной, в которой он обитал.

L'AGRICULTURE EN DOBROGEA AU DÉBUT DE LA DOMINATION ROMAINE

IIe PARTIE

(RÉSUMÉ)

Au cours de son expansion, l'Empire romain se vit obligé de s'assurer, pour des raisons d'ordre stratégique, la possession de la Scythie mineure. Il avait besoin, à cet effet d'une réserve d'habitants, dans cette région, en vue du recrutement ainsi que d'assurer ses arrières. A leur arrivée, les Romains avaient trouvé dans la Dobrogea du Nord une population rare et pauvre, menant une vie primitive et, dans le Sud, quelques unités territoriales constituées. Conservant ces dernières, ils créèrent des conditions favorables au peuplement du pays et à l'apparition de la vie rurale.

Cette dernière se constitua par un processus de synthèse et d'assimilation réciproque et, bien que favorisée par l'intervention officielle, en dehors de celle-ci, processus revêtant les formes propres et traditionnelles de la vie paysanne, dont le village constitue le noyau. C'est cette vie rurale qui constitua la base de la vie économique et sociale ultérieure de la Dobrogea romaine avec sa structure et ses conflits particuliers. C'est là que, selon l'auteur, il faut chercher la clef du développement historique de la Dobrogea et, pour une part, celle de l'ethnogénèse du peuple roumain. De même, parlant d'une civilisation et d'une culture d'aspect romain en Dobrogea, il faut entendre par là, précisément la civilisation et la culture de ce peuple de paysans, de langue latine probablement, mais d'un caractère bien plus complexe et, historiquement parlant, bien plus attaché au pays qu'il habitait.

